

Algemene gegevens

Soort institutie voor collectieve actie	Weeshuis
Naam/omschrijving institutie	1491-1796 Sint Elisabethsgasthuis 1796-1953 Gereformeerd Burgerweeshuis 1953-1963 Evert Zoudenbalch Huis
Land	Nederland
Regio/provincie	Utrecht
Stad	Utrecht
Nadere specificatie locatie	1491-1582 Vredenburg 1582-1927 Oudegracht 245 1927-1963 Nieuwegracht 98
Patroonheilige verbonden aan de institutie	-
Oppervlakte en begrenzing	De locatie waar het weeshuis het langst gevestigd was – namelijk Oudegracht 245 - is gesitueerd tussen de Springweg en de Oudegracht, aan de Weesbrug tegenover de Reguliersteeg. Het is het pand waar tegenwoordig poppodium Tivoli in gehuisvest is.
Jaar van ontstaan/stichting	13 januari 1491 door de Utrechtse domkanunnik Evert Zoudenbalch
Stichtingsjaar met zekerheid of enkel jaar van eerste vermelding?	Dit is met zekerheid te zeggen; het is de datum waarop Evert Zoudenbalch de fundatiebrief opstelde
Stichtingsdocument aanwezig?	Ja, deze bevindt zich in het Utrechts Archief
Omschrijving stichtingsdocument	In de fundatiebrief stelt Evert Zoudenbalch dat het gasthuis is bedoeld voor 'alle ellendighe weeskynderen, knechtken ende meechdekens, die van allen menschelicken troost verlaten sijn, oick van waen dat sij comen' ¹
Jaar van beëindiging/opheffing	In 1963 werd het weeshuis gesloten, daarna zette de Stichting Evert Zoudenbalch Huis haar werkzaamheden voort als charitatieve instelling
Jaar van beëindiging met zekerheid of ongeveer?	Met zekerheid; in 1963 verliet het laatste kind het weeshuis
Document met betrekking tot beëindiging/opheffing aanwezig?	Nee
Omschrijving document beëindiging/opheffing	-
Oorzaak van opheffing	De doelgroep van het weeshuis – namelijk de opvang van wezen uit de gezeten burgerij – nam in de tweede helft van de negentiende eeuw steeds verder af door de toegenomen welvaart. Er kwam wel steeds meer vraag naar bijvoorbeeld opvang voor kinderen met opvoedingsproblemen, maar de regenten sloten het weeshuis liever dan dat zij hun oorsprong en idealen aan de kant schoven en zich op een nieuwe doelgroep richtten. Wel bleef de Stichting Evert Zoudenbalch Huis bestaan als charitatieve instelling.
Erkenning door lokale overheid?	Ja, in 1489 verleende de Raad van de stad toestemming voor de stichting van het weeshuis. Hierdoor konden gelden ingezameld worden. Bovendien had de schepenburgemeester tot 1561 (oprichting van de Broederschap) zitting in het bestuur. Ook de geestelijke overheid erkende het weeshuis: er was een nauw samenwerkingsverband met de Buurkerk en in 1497 bevestigde de paus de oprichting. ²

¹ A.J.M. Kunst, *Van Sint Elisabeths-Gasthuis tot Gereformeerd Burgerweeshuis* (Utrecht, 1954) 53

² A. Pietersma, *Burgerwezen van Utrecht: 500 jaar stichting van Evert Zoudenbalch* (Utrecht, 1991) 25-26

Geschiedenis

Het Sint Elisabethsgasthuis werd op 13 januari 1491 gesticht door de Utrechtse domkanunnik Evert Zoudenbalch en was daarmee het eerste weeshuis in de Noordelijke Nederlanden. In de fundatiebrief beschreef Evert Zoudenbalch dat het weeshuis bestemd was voor 'alle ellendighe weeskynderen, knechtkens ende meechdekens, die van allen menschelicken troost verlaten sijn, oick van waen dat sij comen'. Het weeshuis was gevestigd aan het Vredenburg in Utrecht, maar doordat het pand zwaar beschadigd was tijdens de schermutselingen in 1561³ verhuisde het weeshuis uiteindelijk in 1582 naar de Oudegracht. In 1796 veranderde het Sint Elisabethsgasthuis haar naam in Gereformeerd Burgerweeshuis. Evert Zoudenbalch bestuurde het weeshuis tot zijn dood in 1503. Hierna werd de leiding overgenomen door drie 'regierres': de deken van het kapittel van de Dom, de schepenburgemeester en een telg uit het geslacht Zoudenbalch. Onder andere het slechte financieel beheer van het weeshuis zorgde ervoor dat er in 1561 een Broederschap werd opgericht dat het bestuur op zich nam. Deze structuur zou door de eeuwen heen nagenoeg ongewijzigd blijven. De Broederschap is een college van maximaal 32 regenten.⁴ Verder waren er twee huismeesters, die het dagelijkse bestuur van het weeshuis in handen hadden. De rentmeester hield zich bezig met de financiën van het weeshuis, en de binnenvader en –moeder zorgden voor het huishouden en de opvoeding van de weeskinderen.

Het was belangrijk dat de kinderen zelf zouden kunnen rondkomen als zij het weeshuis verlieten, daarom kregen zij een opleiding en werd hen een ambacht geleerd. Om bij te dragen aan de inkomsten van het weeshuis, gingen de jongens de stad in om te bedelen en bleven de meisjes binnen om te handwerken. De bezittingen van de in te nemen weeskinderen en de erfenis van hun ouders waren (deels) voor het weeshuis. Vanaf 1625 was het weeshuis alleen nog toegankelijk voor kinderen waarvan de ouders het burgerrecht hadden gehad. In de negentiende eeuw – na de afschaffing van het burgerrecht in 1829 – kwamen er steeds meer eisen bij, waardoor het weeshuis steeds 'exclusiever' werd.

Na een enorme piek in het aantal wezen rond 1850, onder andere door diverse cholera-epidemieën die de stad teisterden, nam het aantal wezen in de tweede helft van de negentiende eeuw en in de twintigste eeuw steeds verder af door de toegenomen welvaart. Het leidde ertoe dat het pand aan de Oudegracht te groot werd: het weeshuis verhuisde in 1927 naar een kleiner pand aan de Nieuwegracht. In 1953 veranderde het Gereformeerd Burgerweeshuis haar naam in Evert Zoudenbalch Huis. Tien jaar later, in 1963, verliet het laatste kind het weeshuis: het weeshuis sloot haar deuren, maar de Stichting Evert Zoudenbalch Huis zette haar werkzaamheden als charitatieve instelling voort.

³ Pietersma, *Burgerwezen*, 27

⁴ Ibidem, 26

Tijdslijn

- 11 december 1488: de pastoors van de Buurkerk (geestelijke overheid) gaan akkoord met de stichting van een kapel, wat nodig was voor de oprichting van het weeshuis⁵
- 1489: de Raad (van de stad, dus de wereldlijke overheid) geeft toestemming voor het weeshuis
- 13 januari 1491: Evert Zoudenbalch ondertekent de fundatiebrief van het Sint Elisabethsgasthuis, het weeshuis is toegankelijk voor 'alle ellendighe weeskynderen'
- 26 januari 1492: de bisschop verleent toestemming voor de mortificatie en vergeestelijking: het weeshuis is nu officieel een geestelijke instelling en de goederen van het weeshuis kunnen nu worden aangemerkt als geestelijke goederen⁶
- 1497: de paus bevestigt de stichting van het weeshuis en benoemt drie 'conservatores'
- 29 maart 1503: Evert Zoudenbalch overlijdt, het bestuur wordt overgenomen door drie 'regierres'
- 1561: de Broederschap wordt opgericht; vanaf nu bestuurt dit college van regenten het weeshuis. Bovendien wordt de eerste 'eis' vastgelegd: 'stomme dwase mesmaecte ofte ongesonde kynderen besmet met contagieuse sieckten ofte open seren' mogen niet worden opgenomen.
- 1582: het weeshuis verhuist van het Vredenburg naar het pand aan de Oudegracht
- 1625: vanwege de grote toestroom van weeskinderen, wordt er een tweede eis gesteld: de ouders van het weeskind moeten het burgerrecht hebben gehad
- 1796: het Sint Elisabethsgasthuis verandert haar naam in het Gereformeerd Burgerweeshuis
- 1829: het burgerrecht voor de stad Utrecht wordt afgeschaft, de Broederschap gaat op zoek naar vervangende toelatingseisen
- 1927: het aantal opgenomen wezen is zo laag dat het weeshuis zich vestigt aan een kleiner pand aan de Nieuwegracht
- 1953: het Gereformeerd Burgerweeshuis heet vanaf nu het Evert Zoudenbalch Huis
- 1963: het laatste weeskind vertrekt en het weeshuis sluit haar deuren; de Stichting Evert Zoudenbalch Huis blijft bestaan als charitatieve instelling

⁵ Pietersma, *Burgerwezen*, 25

⁶ Ibidem, 25-26

Lidmaatschap

Wat is het aantal leden van de institutie?

Alleen voor de periode 1800-1953 zijn vrij precieze aantallen bekend wat betreft het aantal 'leden' in het weeshuis. Zie voor de precieze aantallen grafiek 1⁷. Tussen 1800 en 1848 schommelde het aantal opgenomen weeskinderen tussen de 80 en 120. In de jaren 1848-1852 steeg dit naar ongeveer 150. Hierna nam het aantal 'leden' steeds verder af: tussen 1852 en 1860 waren er steeds ongeveer 130 kinderen opgenomen. In 1870 zaten er nog maar 94 kinderen in het weeshuis, dertig jaar later nog maar 64. In 1907 zakte het aantal opgenomen kinderen naar 50, na 1920 zou het niet meer boven de 25 komen. In 1963 verliet het laatste kind het weeshuis.

Gegevens over het aantal leden in de eeuwen hiervoor zijn onbekend. Volgens berekeningen lag het aantal opgenomen kinderen tussen 1491 en 1580 steeds ongeveer tussen de 30 en 50.⁸

Was het lidmaatschap bereikbaar voor alle klassen/afkomsten?

Volgens de stichtingsbrief was het weeshuis toegankelijk voor alle weeskinderen, ongeacht klasse, leeftijd of afkomst. In de loop van de eeuwen kwamen er echter steeds meer restricties, waardoor het weeshuis steeds 'exclusiever' werd. Zo werden er – om overbevolking van het weeshuis te voorkomen – vanaf 1625 alleen nog maar kinderen toegelaten waarvan de ouders het burgerrecht hadden bezeten. Vanaf 1740 werd deze eis uitgebreid: de ouders moesten het burgerrecht voor ten minste 20 jaar hebben bezeten. Toen het burgerrecht – dat dus lange tijd een belangrijke toelatingseis was geweest – in 1829 werd afgeschaft, gingen de regenten op zoek naar een manier om de voormalige doelgroep te behouden. Daarom werden er eisen gesteld wat betreft de sociale status: de ouders moesten onder andere legaal zijn gehuwd, een eerlijk beroep of bedrijf hebben uitgevoerd, een minimaal aantal jaren in de stad hebben gewoond, geen bedelarij hebben ontvangen en geen ontorende straffen hebben ondergaan. Ook gingen het gereformeerde geloof, leeftijd en de fysieke en psychische staat van het weeskind een steeds belangrijker rol spelen bij het toelaten van wezen.

Zijn er specifieke voorwaarden wat betreft het verkrijgen van het lidmaatschap (zoals bijvoorbeeld een proeve van bekwaamheid of inleggeld)?

Zie de eisen die hierboven zijn omschreven. Er moest worden bewezen dat het weeskind aan de gestelde voorwaarden voldeed, door middel van officiële verklaringen van bijvoorbeeld de gemeente (wat betreft het beroep en het aantal jaren inwoning van de stad van de ouders) en doktersverklaringen wat betreft de gezondheid van het kind. Het kind werd ook 'gepresenteerd' aan de Broederschap voordat het toegelaten werd. Verder moest het kind (een deel van) de erfenis van de ouders afstaan aan het weeshuis.

⁷ Grafiek 1 is opgenomen in de paper.

⁸ Kunst, *Van gasthuis tot weeshuis*, 110-111

Zijn er specifieke redenen voor royeren van leden vermeld?

Er zijn in de reglementen geen specifieke redenen voor het royeren van opgenomen weeskinderen vermeld. Wel blijkt uit de opnameregisters dat kinderen soms werden 'heengezonden', maar de reden wordt er niet bij gezegd (dit hoeft dan ook niet per se met wangedrag te maken te hebben). Misdragingen werden meestal afgestraft door middel van lijfstraffen (stokslagen) of een aantal weken leven op brood en water. Vanaf de negentiende eeuw maakten de lijfstraffen steeds vaker plaats voor psychische straffen (preken), huisarrest en kleine geldboetes.⁹

Wat zijn de voordelen van het lidmaatschap?

Weeskinderen hadden in principe weinig keus: het was financieel gezien meestal geen optie om onderdak bij familie te krijgen als je ouders overleden waren. Bovendien waren de voorzieningen in het Gereformeerd Burgerweeshuis van de negentiende eeuw relatief goed: er was altijd genoeg eten en kleding, ook al was dit misschien eentonig en sober. Er was een chirurgijn in vaste dienst bij het weeshuis, dus ook medisch gezien waren de kinderen niet slecht af. De kinderen werden opgeleid en als zij het huis verlieten, kregen zij een uitzet mee.

Wat zijn de verplichtingen van de leden?

Om toegelaten te worden tot het weeshuis, moesten de kinderen voldoen aan de eisen die hierboven zijn beschreven. Daarnaast werden zij natuurlijk geacht zich aan de regels te houden en volgens het vaste ritme van het weeshuis te leven (naar de kerk gaan, naar school gaan, op vaste tijden eten). Als zij buitenshuis werkten, moesten zij meestal (een deel van) het salaris aan het weeshuis afgeven. Ze hadden geen eigen bezittingen.¹⁰ Om bij het verlaten van het weeshuis aanspraak te kunnen maken op een kleine uitzet, moesten zij eerst geloofsbelijdenis doen.

⁹ S. Groeneveld, *Wezen en boefjes: Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen* (Hilversum, 1997) 295-298

¹⁰ *Ibidem*, 308

Geraadpleegde bronnen

Primaire bronnen

Afkomstig uit Het Utrechts Archief, toegang 725 Gereformeerd Burgerweeshuis, deel 2: oprichting, bestuur en inrichting:

- *55-2. Jaarverslagen, uitgebracht door de huismeester, 1877/1878, 1886/1887*

Afkomstig uit Het Utrechts Archief, toegang 725 Gereformeerd Burgerweeshuis, deel 4: verzorging van de weeskinderen:

- *717. Stukken betreffende de voorwaarden en bepalingen verbonden aan opnemning en ontslag van weeskinderen, 1580-1849*
- *718. Reglementen op het opnemen en het ontslag van kinderen in het Gereformeerd Burgerweeshuis te Utrecht, 1836, 1845, 1869, 1878*
- *721. Requesten en andere stukken betreffende de opnemning van kinderen in het weeshuis, 1590-1948:*
 - *721-22. 1836-1837*
 - *721-26. 1845*
 - *721-39. april 1868 - augustus 1871*
 - *721-42. 1877-1879*

De lijst met de volledige inventaris van het archief van het Gereformeerd Burgerweeshuis te Utrecht is te vinden op het VKC (of via www.hetutrechtsarchief.nl/collectie/archiefbank/toegangen).

Literatuur

- Dankers, J.J., *Wezenzorg en liefdadigheid: Van Utrechts Gereformeerd Burgerweeshuis tot stichting Het Evert Zoudenbalch Huis, 1813-1991* (Utrecht, 1991)
- Groenveld, S., *Wezen & boefjes: Zes eeuwen zorg in wees- en kinderhuizen* (Hilversum, 1997)
- Kunst, A.J.M., *Van Sint Elisabeths-Gasthuis tot Gereformeerd Burgerweeshuis, 1485-1814* (Utrecht, 1954)
- Pietersma, A., *Burgerwezen van Utrecht: 500 jaar stichting van Evert Zoudenbalch* (Utrecht, 1991)

Bronbeschrijvingen en –kritiek

Jaarverslagen, uitgebracht door de huismeester, 1877/1878, 1886/1887

Archiefstuk

Het Utrechts Archief, toegang 725 Gereformeerd Burgerweeshuis, deel 2: oprichting, bestuur en inrichting
55-2. Jaarverslagen, uitgebracht door de huismeester, 1877/1878, 1886/1887

Te beantwoorden vragen

- Hoe motiveerden de regenten de veranderingen in de reglementen?

Inhoud en vorm

Dit jaarverslag – ik heb alleen gebruik gemaakt van die van 1877/1878 – is erg overzichtelijk en goed gestructureerd. In een boek heeft de eerste huismeester in een duidelijk handschrift opgeschreven hoe het jaar verlopen is. Aan de linkerkant van de bladzijde heeft hij het onderwerp vermeld. Dit varieert van 'binnenbestuur' en 'financiële toestand' tot 'gedrag' en 'aanmelding'. Zo worden bijvoorbeeld aftredende regenten bedankt en wordt er iets gezegd over waarom kinderen wel of niet zijn toegelaten. Het jaarverslag biedt niet alleen beknopte zakelijke informatie, maar bijvoorbeeld ook een persoonlijke beschrijving over de begrafenis van een weeskind.

Ik heb uit dit archiefstuk niet veel concreet gebruikt voor mijn paper. Er werd wel bevestigd dat de ontslagleeftijd in het nieuwe reglement verlaagd was, maar de reden hiervoor werd niet vermeld. Toch heeft het verslag mij wel geholpen, omdat het inzicht biedt in het aantal opnameverzoeken dat in 1878 is ingediend en een wijziging die is doorgevoerd door een probleem uit de praktijk. Er waren twee aanvragen, maar deze zijn beide afgewezen terwijl er genoeg ruimte in het weeshuis was en het financieel ook goed ging met het weeshuis. Voor de eerste afwijzing wordt geen reden gegeven – alleen dat deze jongen 'beter op zijn plaats zou zijn' in het Stadsambachtkinderkuis. Het tweede verzoek werd afgewezen omdat het niet was ingediend binnen de termijn van twee maanden. Daarop is een wijziging doorgevoerd waarin werd vastgesteld dat er in dergelijke gevallen een uitzondering kan worden gemaakt.

Betrouwbaarheid en tekortkomingen

Ik vind het erg jammer dat er geen jaarverslagen van de jaren 1836, 1845 en 1869 bewaard zijn gebleven. Want ondanks dat de informatie uit het jaarverslag misschien subjectief is omdat het slechts de gedachten van de eerste huismeester weergeeft, denk ik dat het kort maar krachtig een goed beeld geeft van de hoogte- en dieptepunten van dat jaar. Natuurlijk kan het zijn dat de huismeester onterecht beweert dat een regent heel goed werk heeft verricht om zijn collega's niet af te vallen, maar de feitelijke informatie die ik uit het jaarverslag gebruik heb – zoals het aantal verzoekschriften, waarbij het niet gaat om de mening van de huismeester – heb ik als betrouwbaar aangenomen.

Stukken betreffende de voorwaarden en bepalingen verbonden aan opnemning en ontslag van weeskinderen, 1580-1849

Archiefstuk

Het Utrechts Archief, toegang 725 Gereformeerd Burgerweeshuis, deel 4: verzorging van de weeskinderen 717. *Stukken betreffende de voorwaarden en bepalingen verbonden aan opnemning en ontslag van weeskinderen, 1580-1849*

Te beantwoorden vragen

- Wat waren de toelatingseisen vòòr 1836 en ná 1878?
- Hoe motiveerden de regenten de veranderingen in de reglementen?
- Hoe werkten de toelatingseisen in de praktijk (is er sprake van specifieke gevallen)?

Inhoud en vorm

In dit archiefstuk zijn, zoals de titel al doet vermoeden, verschillende documenten opgenomen die te maken hebben met de toelatingseisen voor het Gereformeerd Burgerweeshuis. Deze zijn handgeschreven en daarmee soms moeilijk te ontcijferen, maar aangezien mijn onderwerp over de negentiende eeuw gaat, heb ik hier niet heel veel last van gehad. Het overgrote deel van het archiefstuk bestaat uit notulen van vergaderingen van regenten (de Broederschap), en dan met name uit april 1836. Dit gaat dus over de totstandkoming van het reglement dat van kracht was vanaf september 1836. Dit document is erg zinvol, aangezien er wordt beschreven waarom regenten tot hun veranderingen komen. Bovendien wordt hierbij vaak verwezen naar regels uit 'de tijd dat het burgerrecht nog bestond'. Daaruit is dus iets op te maken over de eisen die vòòr 1836 werden gesteld. Verder bevat dit archiefstuk enkele 'smeekbrieven' van mensen die kinderen op willen laten nemen in het weeshuis, die niet aan de voorwaarden voldeden. Aangezien het antwoord eenduidig is – nee! – valt hieruit op te maken dat er niet vaak van de reglementen afgeweken werd.

Betrouwbaarheid en tekortkomingen

De notulen van de Broederschapsvergaderingen zijn geschreven door regenten. Aangezien zij dus de macht in handen hadden, neem ik aan dat hun overwegingen betrouwbaar zijn weergegeven alhoewel het natuurlijk kan zijn dat zij hun redenen 'politiek correct' verpakten. Daarnaast wordt bijna elk voorstel aangenomen, waardoor ik het idee krijg dat niet alle overpeinzingen opgeschreven zijn, er gedeeltes niet bewaard zijn gebleven óf dat alle voorstellen als heel zinvol werden beschouwd. Verder is het natuurlijk heel erg jammer dat er slechts stukken tot 1849 bewaard zijn gebleven: de veranderingen in het laatste reglement zal ik moeten verklaren met behulp van de literatuur.

Wat betreft de 'smeekbrieven' neem ik aan dat ze redelijk betrouwbaar zijn. Wel zijn de beschreven 'erbarmelijke' situaties mogelijk erg aangedikt, om de kans op opname in het weeshuis te vergroten.

Reglementen op het opnemen en het ontslag van kinderen in het Gereformeerd Burgerweeshuis te Utrecht, 1836, 1845, 1869, 1878

Archiefstuk

Het Utrechts Archief, toegang 725 Gereformeerd Burgerweeshuis, deel 4: verzorging van de weeskinderen
718. Reglementen op het opnemen en het ontslag van kinderen in het Gereformeerd Burgerweeshuis te Utrecht, 1836, 1845, 1869, 1878

Te beantwoorden vragen

- Wat zijn de eisen in de reglementen van 1836, 1845, 1869 en 1878?
- Welke veranderingen vinden er plaats tussen de reglementen van 1836, 1845, 1869 en 1878?

Inhoud en vorm

Mijn onderzoek begon bij de reglementen van 1836, 1845, 1869 en 1878. In deze reglementen staat beschreven wat de eisen zijn voor toelating in het Gereformeerd Burgerweeshuis. De reglementen zijn puntsgewijs opgesteld – voor elk jaar op bijna identieke wijze - waardoor ze erg overzichtelijk en makkelijk te vergelijken zijn. Daarnaast zijn ze gedrukt in plaats van handgeschreven, waardoor ik al vrij snel een goed beeld kreeg van de eisen en de wijzigingen die per reglement waren doorgevoerd.

De reglementen komen – toevallig – uit heel gunstige jaartallen: ze zijn mooi verspreid over de negentiende eeuw en geven daarmee een redelijk overzicht. Daarnaast is er ten tijde van het eerste document een dal in het aantal weeskinderen dat opgenomen is in het Gereformeerd Burgerweeshuis en ten tijde van het laatste reglement eveneens. Tussen deze twee jaartallen in, beleeft het weeshuis echter een piek wat betreft het aantal opgenomen wezen. Dit laat dus zien dat er wel degelijk 'iets aan de hand was' in deze periode.

Betrouwbaarheid en tekortkomingen

De reglementen zijn 'vastgesteld bij de Heeren Regenten' en ook namens hen ondertekend door de eerste huismeester en de rentmeester. Aangezien de regenten (ook wel de Broederschap) de zeggenschap over het Gereformeerd Burgerweeshuis hadden, neem ik aan dat deze bronnen betrouwbaar zijn. Toch wil dit natuurlijk niet zeggen dat de reglementen ook daadwerkelijk zo zijn nageleefd – dit zal ik nader bespreken in mijn paper.

Ook moet worden opgemerkt dat de reglementen niet op 1 januari van het jaar ingingen: het reglement dat werd opgesteld in 1836, ging bijvoorbeeld pas in per september van dat jaar. Toch zal ik voor de overzichtelijkheid in deze casusbeschrijving en de bijbehorende paper níet de maanden noemen, maar slechts het jaartal.

Requesten en andere stukken betreffende de opnemng van kinderen in het weeshuis, 1590-1948

Archiefstukken

Het Utrechts Archief, toegang 725 Gereformeerd Burgerweeshuis, deel 4: verzorging van de weeskinderen

721. Requesten en andere stukken betreffende de opnemng van kinderen in het weeshuis, 1590-1948:

- o *721-22. 1836-1837*
- o *721-26. 1845*
- o *721-39. april 1868 - augustus 1871*
- o *721-42. 1877-1879*

Te beantwoorden vraag

- Hoe werkten de toelatingseisen in de praktijk (is er sprake van specifieke gevallen)?

Inhoud en vorm

Deze archiefstukken bevatten verzoeken tot het opnemen van kinderen in het weeshuis. Dit zijn brieven waarin de aanvragers verklaren waarom de weeskinderen opgenomen moeten worden en dat zij aan de voorwaarden voldoen, aangevuld met documenten waaruit ook daadwerkelijk blijkt dat er aan de eisen wordt voldaan. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om verklaringen ('extracten') omtrent het trouwen, overlijden, werk en aantal jaren van inwoning in Utrecht van de ouders, maar ook om doopverklaringen en briefjes van dokters met de bevestiging dat het kind niks mankeert en er aan de vaccinatie-eis wordt voldaan. Soms zijn deze volledig handgeschreven, maar vaak is een voorgedrukt standaardformulier met de hand ingevuld. Uit deze documenten kan ik opmaken dat er wel degelijk werd gecontroleerd of je aan de eisen voldeed, en dat het toelaten van kinderen geen natte vingerwerk was.

Betrouwbaarheid en tekortkomingen

Natuurlijk zou het zo kunnen zijn dat de documenten die nodig zijn voor de aanmelding vervalst zijn – inclusief stempels en briefpapier – om er maar voor te zorgen dat de kinderen werden toegelaten, maar hier ga ik niet vanuit. Het gaat in de meeste gevallen om uittreksels uit de burgerlijke stand, afkomstig van de gemeente, dus het lijkt mij redelijk betrouwbaar. Bovendien zouden artsen natuurlijk op kunnen schrijven dat de kinderen gezond waren, maar dit niet zo was. De arts heeft deze verklaring echter wel ondertekend, en staat daarmee dus 'garant' voor de gezondheid van het kind: als blijkt dat hij onterecht zijn goedkeuring heeft gegeven, verliest hij zijn betrouwbaarheid als arts.

Wel is het zo dat de hoeveelheid bewaarde documenten niet representatief is: niet elke aanvraag is bewaard gebleven, en niet elke aanvraag is voorzien van alle bijbehorende documenten. Ik heb de verzoeken van de jaren van de reglementswijzigingen (dus 1836, 1845, 1869 en 1878) bekeken, en aangezien hier bij al deze jaren zoveel officiële bewijsdocumenten zijn gevoegd, denk ik dat ik aan kan nemen dat er in de negentiende eeuw erg werd vastgehouden aan de voorwaarden die werden gesteld in de reglementen. Je moest bij je aanvraag dus echt bewijzen dat je aan de eisen voldeed.

Niet-gebruikte primaire bronnen

Bij het zoeken naar antwoorden in het archief, is het op basis van de titel soms er lastig om te bepalen wat het stuk precies inhoudt, hoe volledig het is en of je er iets aan hebt. Daarom heb ik erg veel documenten ingezien waar ik uiteindelijk niks mee gedaan heb. Alle stukken komen uit Het Utrechts Archief, toegang 725 Gereformeerd Burgerweeshuis, deel 4: verzorging van de weeskinderen.

719. Stukken betreffende de eventuele opname van halfwezen, 1912

Dit stuk had ik aangevraagd omdat het over 'specifieke gevallen' van opname ging. Ik heb het niet gebruikt omdat het uit 1912 dateert en ik me op de veranderingen van reglementen tussen 1836 en 1878 wilde focussen.

784. Stukken betreffende het in militaire dienst treden van weesjongens, 1809-1824

Ook naar dit stuk was ik benieuwd omdat het om bijzondere gevallen ging, namelijk jongens die wellicht op jongere leeftijd werden ontslagen omdat zij in militaire dienst moesten treden. Het ging hierbij echter om brieven van de overheid, die een verzoek deed tot het zenden van een aantal jongens. Hierbij werden echter geen leeftijden vermeld. Bovendien wordt er in andere brieven al gesteld dat de jongens toch vrijstelling kregen. Ik kon er dus niet echt wat mee, en bovendien stamt het uit de tijd vòòr 1836.

723. Register van ingenomen weeskinderen, 1650-1956. Deel 4: 1802-1956

Dit is een boek met daarin de namen van de weeskinderen, hun geboortedatum, de namen van hun ouders en de datum van ontslag uit het weeshuis. Ik wilde dit gebruiken om te reconstrueren wat de gemiddelde leeftijd was waarop de kinderen het weeshuis verlieten, om zo conclusies te kunnen trekken over de verlaging van de ontslagleeftijd en de mate waarin men zich aan de reglementen hield. Dit heb ik echter niet meer gedaan, omdat uit de literatuur ook al bleek dat het in het Gereformeerd Burgerweeshuis niet vaak voorkwam dat kinderen het weeshuis verlieten vòòr de officiële ontslagleeftijd. Ik zou dan ook uit moeten zoeken waarom de kinderen het weeshuis eerder of later verlieten dan gebruikelijk, want het kwam bijvoorbeeld regelmatig voor dat kinderen in het weeshuis overleden of juist langer bleven omdat zij 'nog niet klaar waren voor de maatschappij'. Zo'n onderzoek zou me dus niet veel opleveren en niet bijzonder relevant zijn voor dit onderzoek.